4-mavzu. Ota-onalar va bolalarning huquq va majburiyatlari

4-mavzu / 16 · 1-semestr

MUNDARIJA

1. Bob
2. Qisqaça xulosa
3. Kazuslar (IRAC)
4. Test
5. Glossariy
6. Xronologiya
7. Mind-map
8. Tuşuntiriş va sxema
9. Manbalar

Bob

Oila huquqining eng muhim va markaziy institutlaridan biri — bu ota-onalar va bolalar örtasidagi huquqiy munosabatlardir. Insoniyat tarixida bolaga nisbatan munosabat ibtidoiy davrlardagi şafqatsizlikdan tortib, bugungi kundagi bolaning eng ustun manfaatlarini ta’minlaşdek yuksak sivilizatsiya darajasigaça bölgan uzoq yölni bosib ötdi. Özbekiston Respublikasi oila qonunçiligining asosiy tamoyili ham bola manfaatlarining ustuvorligi hisoblanadi. Uşbu darsda biz ota-onalar va bolalarning huquq hamda majburiyatlarini tizimli ravişda örganamiz. Darsimizning yöl xaritasi quyidagilarni öz içiga oladi: birinçidan, ota-ona va bola huquqlarining umumiy tasnifi bilan tanişamiz; ikkinçidan, voyaga yetmagan bolaning va ota-onaning şaxsiy nomulkiy hamda mulkiy huquqlarini tahlil qilamiz; uçinçidan, ota-onalik huquqidan mahrum qiliş va uni çeklaş kabi oilaviy-huquqiy javobgarlik çoralarini körib çiqamiz. Şuningdek, bolaning hayoti yoki soğliğiga bevosita tahdid tuğilganda uni favqulodda olib qöyiş tartibi va unda davlat organlarining iştiroki kabi amaliy ahamiyatga ega bölgan masalalarni huquqiy jihatdan tahlil qilamiz.

QISQAÇA

- 18 yosh — Bolalik davri (Şaxs 18 yoşga tölguniga qadar bola hisoblanadi (emansipatsiya yoki nikoh holatlari bundan mustasno).)
- 10 yosh — Bolaning roziligi (Ism/familiyani özgartiriş yoki ota-onalik huquqini tiklaş uçun 10 yoşga tölgan bolaning roziligi şart.)
- 6 oy — Çeklaşdan mahrum qilişgaça (Huquq çeklangandan söng ota-ona xulqi 6 oy içida özgarmasa, mahrum qiliş da’vosi kiritiladi.)
- 7 kun — Sudga murojaat muddati (Bolani favqulodda olib qöygandan söng sudga da’vo kiritiş uçun beriladigan maksimal muddat.)

4.1 Ota-onalar va bolalarning huquq va majburiyatlarining tasnifi

Ota-onalar va bolalar örtasidagi huquqiy munosabatlar oila huquqining asosiy qismini taşkil etadi. Tarixan olib qaraganda, bolaning huquqiy maqomi doimiy ravişda özgarib kelgan. Masalan, qadimgi zarduştiylarning muqaddas kitobi bölmiş “Avesto”da bola tarbiyasiga uning ota-onasi va uruği mas’ul ekanligi ta’kidlangan. XX asrga kelib esa, BMTning “Bola huquqlari to‘g‘risida”gi Konvensiyasi qabul qilinişi bilan bola 18 yoşga tölmagan mustaqil huquq egasi sifatida e’tirof etildi. Özbekiston Respublikasi qonunçiligida ham, xususan, Özbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ota-onalar öz farzandlarini voyaga yetguniga qadar boqişi, tarbiyalaşi va har tomonlama kamol topişi uçun ğamxörlik qilişi belgilab qöyilgan.

Ota-onalar va bolalarning huquq hamda majburiyatlari özining mohiyati va yönalişiga köra ikkita yirik guruhga tasniflanadi: şaxsiy nomulkiy huquqlar va mulkiy huquqlar. Şaxsiy nomulkiy huquqlar ota-ona va bola örtasidagi ma’naviy, ruhiy va tarbiyaviy aloqalarni öz içiga oladi. Bularga bolaning oilada yaşaş, ism va familiya oliş, öz fikrini bildiriş huquqlari hamda ota-onaning bolaga ta’lim-tarbiya beriş, uning qonuniy manfaatlarini himoya qiliş kabi huquq va majburiyatlari kiradi. Uşbu huquqlar ustuvor xususiyatga ega bölib, ular bevosita şaxs bilan boğliqdir.

Mulkiy huquqlar va majburiyatlar esa moddiy ne’matlar bilan boğliq munosabatlarni tartibga soladi. Bunga ota-onaning bolani moddiy jihatdan ta’minlaş (aliment) majburiyati, bolaning öziga xos xususiy mulkka ega böliş huquqi hamda ota-ona va bolaning mol-mulkining alohidaligi kabi masalalar kiradi. Uşbu tasnif Oila kodeksining 11, 12 va 13-boblarida batafsil yoritilgan.

Faraziy misol: Fuqarolar Jasur va Malika qonuniy nikohdan ötib, farzand körişdi. Ularning farzandiga ism tanlaşi, unga ta’lim va tarbiya berişi — bu şaxsiy nomulkiy huquq va majburiyatdir. Ammo farzandiga kiyim-keçak sotib olişi, uning yaşaşi uçun moddiy şaroit yaratişi, şuningdek, bobosi tomonidan nabiraga hadya qilingan uyni boşqarişi — bu mulkiy huquq va majburiyatlar toifasiga kiradi. Uşbu tasnifni töğri farqlaş oilaviy nizolarni hal qilişda muhim ahamiyat kasb etadi.

- Ota-onalar va bolalar örtasidagi huquqlar şaxsiy nomulkiy va mulkiy turlarga bölinadi.
- Şaxsiy nomulkiy huquqlar tarbiya, ism beriş, himoya qiliş kabi ma’naviy aloqalarni öz içiga oladi.
- Mulkiy huquqlar ta’minot (aliment) va mol-mulkka egalik qiliş bilan boğliq (Oila kodeksi, 90-95-moddalar).
- Özbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga köra, ota-onalar bolalarini voyaga yetgunça boqiş va tarbiyalaşga majburdirlar.

> **ASOSIY FIKR**
> Şaxsiy nomulkiy huquqlar oila huquqida ustuvor ahamiyatga ega, çunki ular bolaning şaxs sifatida şakllanişi va jamiyatda öz örnini topişiga bevosita ta’sir körsatadi.

4.2 Voyaga yetmagan bolalarning şaxsiy nomulkiy huquqlari

Bola — 18 yoşga tölmagan şaxs bölib, u oilaviy munosabatlarning mustaqil subyekti hisoblanadi. Oila kodeksining 65-moddasiga muvofiq, har bir bola oilada yaşaş va tarbiyalaniş, öz ota-onasini biliş, ularning ğamxörligidan foydalaniş va ular bilan birga yaşaş huquqiga ega. Agar ota-ona bölmasa yoki ular ota-onalik huquqidan mahrum qilinsa, bolaning oilada tarbiyalaniş huquqi vasiylik va homiylik organi tomonidan ta’minlanadi.

Bolaning muhim huquqlaridan biri — muloqot qiliş huquqidir. Oila kodeksining 66-moddasida belgilanişiça, bola ota-onasi, bobo-buvisi, aka-ukalari va boşqa qarindoşlari bilan körişiş huquqiga ega. Ota-onaning ajraşişi yoki turli davlatlarda yaşaşi bolaning bu huquqiga ta’sir qilmaydi. Şuningdek, bola öz huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qiliş huquqiga ega (Oila kodeksi, 67-modda). Agar ota-ona öz majburiyatlarini bajarmasa yoki huquqlarini suiiste’mol qilsa, bola vasiylik va homiylik organiga, 14 yoşga tölgandan keyin esa mustaqil ravişda sudga murojaat qilişi mumkin.

Oila kodeksining 2026-yilda yangilangan 68-moddasiga köra, bola öz manfaatlariga taalluqli masalalarni hal qilişda, yoşidan qat’i nazar, öz fikrini эркин ifoda etişga haqli. Vakolatli organlar qaror qabul qilişda bolaning eng ustun manfaatlaridan kelib çiqişi şart. Bundan taşqari, bola ism, ota ismi va familiya oliş (Oila kodeksi, 69-modda) hamda ularni özgartiriş huquqiga (Oila kodeksi, 70-modda) ega. 10 yoşga tölgan bolaning ism-familiyasini özgartiriş faqat uning roziligi bilan amalga oşiriladi.

Faraziy misol: 12 yoşli Sardorning ota-onasi qonuniy nikohdan ajraşdi. Sud Sardorning yaşaş joyini onasi bilan belgiladi. Biroq Sardor otasi va buvisi bilan körişişni xohlaydi. Onasi bunga qarşilik qilmoqda. Qonunçilikka köra, Sardor otasi va qarindoşlari bilan körişiş huquqiga ega. Agar ona qarşilik qilsa, ota vasiylik va homiylik organiga yoki sudga murojaat qilişi mumkin. Sud jarayonida Sardorning fikri albatta eşitiladi va uning eng ustun manfaatlari hisobga olinadi.

- Har bir bola oilada yaşaş, tarbiyalaniş va öz ota-onasini biliş huquqiga ega (Oila kodeksi, 65-modda).
- Ota-onaning ajraşişi bolaning ular va boşqa qarindoşlari bilan körişiş huquqiga ta’sir qilmaydi (Oila kodeksi, 66-modda).
- Bola öz huquqlarini himoya qiliş sörab 14 yoşdan mustaqil ravişda sudga murojaat qilişi mumkin (Oila kodeksi, 67-modda).
- Bola öz manfaatlariga oid masalalarda yoşidan qat’i nazar fikr bildirişga haqli (Oila kodeksi, 68-modda).
- 10 yoşga tölgan bolaning ism yoki familiyasini özgartiriş faqat uning roziligi bilan amalga oşiriladi (Oila kodeksi, 70-modda).

> **IMTIHON UÇUN**
> Imtihonda yoş senzlariga e’tibor bering: Bola sudga mustaqil murojaat qilişi uçun 14 yoşga, ism-familiyasini özgartirişga rozilik berişi uçun esa 10 yoşga tölgan bölişi kerak. Fikr bildiriş huquqi esa yoşidan qat’i nazar ta’minlanadi.

> **IŞ BILAN BOĞLIQLIK**
> Agar ota-ona bolaning huquqlarini buzsa, masalan, unga nisbatan zöravonlik qilsa, bola himoya sörab töğridan-töğri vasiylik va homiylik organiga murojaat qilişga haqli.

4.3 Ota-onalarning şaxsiy nomulkiy huquqlari va majburiyatlari

Oila qonunçiligining muhim tamoyillaridan biri — ota-onaning öz bolalariga nisbatan teng huquq va majburiyatlarga ega ekanligidir (Oila kodeksi, 71-modda). Bu huquqlar bola 18 yoşga tölganda yoki qonunda belgilangan tartibda töla muomala layoqatiga ega bölganda (emansipatsiya yoki nikohga kiriş) tugaydi. Hatto voyaga yetmagan ota-onalar ham öz bolasi bilan birga yaşaş va uning tarbiyasida iştirok etiş huquqiga ega bölib, 16 yoşga tölgaç bu huquqlarni mustaqil amalga oşiradilar (Oila kodeksi, 72-modda).

Ota-ona öz bolalarini tarbiyalaş, ularning soğliği, jismoniy, ruhiy va ma’naviy kamoloti haqida ğamxörlik qilişga majburdir (Oila kodeksi, 73-modda). Şuningdek, bolalarning huquq va manfaatlarini himoya qiliş ham ota-ona zimmasiga yuklatiladi va ular sudda alohida vakolatsiz bolaning qonuniy vakili sifatida iştirok etadilar (Oila kodeksi, 74-modda). Eng muhim qoida şuki, ota-onalik huquqi bolalar manfaatlariga zid tarzda amalga oşirilişi mumkin emas. Bolalarni tarbiyalaşda şafqatsizlik, qöpollik yoki insoniy qadr-qimmatni kamsituvçi usullardan foydalaniş qat’iyan taqiqlanadi (Oila kodeksi, 75-modda).

Boladan alohida yaşayotgan ota yoki onaning huquqlari Oila kodeksining 76-moddasida alohida kafolatlangan. U bola bilan körişiş, tarbiyasida iştirok etiş va ta’lim olişi masalalarini hal qilişda qatnaşiş huquqiga ega. Bola bilan yaşayotgan ota (ona) bunga qarşilik qilmasligi kerak, agar bu bolaning soğliğiga zarar keltirmasa.

Faraziy misol: Rustam va Nodira qonuniy nikohdan ajraşgan. Ularning farzandi Nodira bilan yaşaydi. Rustam har dam oliş kunlari farzandi bilan körişişni va uning maktabdagi özlaştirişini nazorat qilişni xohlaydi. Nodira şaxsiy adovati sababli Rustamga farzandini körsatişdan boş tortmoqda. Qonunga köra, Nodiraning harakati noqonuniy. Rustam bola bilan körişiş tartibini belgilaşni sörab sudga murojaat qilişi mumkin. Agar Nodira sud qarorini qasddan bajarmasa, sud bolaning manfaatlarini hisobga olib, bolani Rustamga olib beriş töğrisida qaror çiqarişi ham mumkin.

- Ota va ona öz bolalariga nisbatan teng huquq va majburiyatlarga ega (Oila kodeksi, 71-modda).
- Ota-ona bolaning ta’lim-tarbiyasi, soğliği va kamoloti uçun javobgardir (Oila kodeksi, 73-modda).
- Ota-onalik huquqi bolaning eng ustun manfaatlariga zid tarzda, şafqatsizlik va qöpollik bilan amalga oşirilişi mumkin emas (Oila kodeksi, 75-modda).
- Boladan alohida yaşayotgan ota (ona) bola bilan körişiş va tarbiyasida qatnaşiş huquqiga ega (Oila kodeksi, 76-modda).

> **KÖP UÇRAYDIGAN XATO**
> Köp uçraydigan xato: Ota-onalar ajraşganda, bola bilan yaşamaydigan ota (ona) özining tarbiya beriş huquqidan mahrum böladi, deb öylaş. Aslida, ajraşiş ota-onalik huquqlarini bekor qilmaydi.

> **TAQQOSLANG**
> Ota-ona va bola örtasida manfaatlar töqnaşuvi aniqlansa, ota-ona bolaning manfaatlarini himoya qilişga haqli emas. Bunday holda vasiylik va homiylik organi bola uçun maxsus vakil tayinlaydi.

4.4 Ota-onalar va bolalarning mulkiy huquqlari va majburiyatlari

Oila qonunçiligida ota-ona va bolalarning mulkiy huquqlari aniq çegaralangan. Oila kodeksining 90-moddasiga binoan, ota-ona hayotligida bolalar ularning mol-mulkiga nisbatan mulkdor böliş huquqiga ega emas. Xuddi şunday, ota-ona ham voyaga yetmagan bolalarning mol-mulkiga nisbatan mulkdor böliş huquqiga ega emas. Ya’ni, oilada ota-ona va bolalarning mulki alohida-alohida bölişi qonun bilan kafolatlangan.

Voyaga yetmagan bolalar qonunda belgilangan tartibda xususiy mulk egasi böliş huquqiga ega. Oila kodeksining 93-moddasiga köra, bolaning hadya, meros tariqasida olgan mol-mulki, şuningdek, şaxsiy mehnati va tadbirkorlik faoliyati natijasida orttirgan daromadlari, şaxsiy foydalanişdagi buyumlari (kiyim-keçak, öquv anjomlari) uning xususiy mulki hisoblanadi. Bolaning mulkini boşqariş fuqarolik qonunçiligi asosida amalga oşiriladi. Fuqarolik kodeksiga köra, voyaga yetmaganlarning muomala layoqati ularning yoşiga qarab 4 guruhga bölinadi: töla muomala layoqatiga ega bölganlar (emansipatsiya qilinganlar), 14 dan 18 yoşgaça bölganlar, 6 dan 14 yoşgaça bölganlar va 6 yoşgaça bölganlar. 14 yoşgaça bölgan bolaning mulkini töliq tasarruf etiş ota-ona tomonidan amalga oşirilsa-da, yirik bitimlar uçun vasiylik va homiylik organining ruxsati talab etiladi.

Faraziy misol: 15 yoşli Anvarga bobosi özining nomidagi qimmatbaho noutbukni rasman hadya qildi. Bu noutbuk Anvarning xususiy mulki hisoblanadi. Anvarning ota-onasi moliyaviy qiyinçilikka uçrab, qarzlarini tölaş maqsadida bu noutbukni sotmoqçi bölişdi. Qonunçilikka köra, ota-ona bolaning xususiy mulkini uning manfaatlariga zid ravişda, özboşimçalik bilan sota olmaydi. Bolaning mulkini begonalaştiriş bilan boğliq bitimlar vasiylik va homiylik organining ruxsati bilangina tuzilişi mumkin. Bu qoida bolaning mulkiy huquqlarini ota-onaning suiiste’molliklaridan himoya qiladi.

- Ota-ona va bola bir-birining mol-mulkiga nisbatan mulkdor böliş huquqiga ega emas (Oila kodeksi, 90-modda).
- Bolaning hadya, meros, şaxsiy mehnat va tadbirkorlikdan topgan mol-mulki uning xususiy mulki hisoblanadi (Oila kodeksi, 93-modda).
- Bolaning mol-mulkini boşqariş va tasarruf etiş fuqarolik qonunçiligi (muomala layoqati yoşi) asosida amalga oşiriladi (Oila kodeksi, 94-modda).
- Ota-ona va bolalar örtasidagi mulkiy nizolar sud tomonidan hal qilinadi va bunda vasiylik organi iştirok etadi (Oila kodeksi, 95-modda).

> **IŞ BILAN BOĞLIQLIK**
> Amaliy misol: Agar bola öz mehnati bilan daromad topsa (masalan, 16 yoşli bola dasturçi bölib işlasa), bu daromad uning xususiy mulki sanaladi va ota-ona uni bolaning roziligisiz özlaştira olmaydi.

4.5 Ota-onalik huquqidan mahrum qiliş

Ota-onalik huquqidan mahrum qiliş — oilaviy-huquqiy javobgarlikning eng oğir va sönggi çorasi bölib, u faqat sud tartibida amalga oşiriladi. Oila kodeksining 79-moddasida uşbu çorani qöllaş uçun aniq asoslar keltirilgan. Bularga: ota-onalik majburiyatlarini bajarişdan boş tortiş (jumladan, aliment tölamaslik), bolani uzrsiz sabablarga köra tuğruqxona yoki muassasadan olişdan boş tortiş, ota-onalik huquqini suiiste’mol

qiliş, bolaga nisbatan şafqatsiz muomala qiliş (jismoniy yoki ruhiy zöravonlik), muttasil içkilikbozlik yoki giyohvandlikka mubtalo böliş, şuningdek, bola yoki er (xotin)ning hayoti va soğliğiga qarşi qasddan jinoyat sodir etiş kiradi.

Iş sud tomonidan prokuror hamda vasiylik va homiylik organi iştirokida köriladi. Ota-onalik huquqidan mahrum qilingan şaxs bolaga nisbatan qarindoşlik faktiga asoslangan barça huquqlardan, jumladan, kelajakda undan ta’minot oliş va davlat tomonidan beriladigan imtiyozlardan mahrum böladi. Biroq, eng muhim qoida şuki, huquqdan mahrum qiliniş ota-onani bolaga ta’minot beriş (aliment tölaş) majburiyatidan ozod qilmaydi (Oila kodeksi, 81-modda). Bola esa özining mulkiy huquqlarini, jumladan, meros oliş huquqini saqlab qoladi.

Ota-onalik huquqidan mahrum qiliş umrbod çora emas. Agar ota-ona öz xulq-atvorini va bola tarbiyasiga munosabatini ijobiy tomonga özgartirsa, sud orqali ota-onalik huquqini tiklaş mumkin (Oila kodeksi, 82-modda). Bunda 10 yoşga tölgan bolaning roziligi talab qilinadi. Agar bola farzandlikka olingan bölsa, huquqni tiklaşga yöl qöyilmaydi.

Faraziy misol: Botir muttasil içkilikbozlikka ruju qöygan va 7 yoşli farzandini muntazam ravişda kaltaklab kelgan. Mahalla va vasiylik organi da’vosi bilan sud Botirni ota-onalik huquqidan mahrum qildi. Botir endi farzandi bilan yaşaş va tarbiyalaş huquqidan mahrum böldi, lekin sud undan bolaning ta’minoti uçun aliment undirişni belgiladi. Agar Botir davolanib, soğlom turmuş tarziga qaytsa, u huquqini tiklaşni sörab sudga murojaat qilişi mumkin.

- Ota-onalik huquqidan mahrum qiliş faqat sud tartibida va Oila kodeksining 79-moddasidagi qat’iy asoslar böyiça amalga oşiriladi.
- Iş prokuror va vasiylik hamda homiylik organi iştirokida köriladi (Oila kodeksi, 80-modda).
- Huquqdan mahrum qilingan ota-ona barça huquqlardan ayriladi, ammo aliment tölaş majburiyatidan ozod etilmaydi (Oila kodeksi, 81-modda).
- Xulq-atvor özgarganda ota-onalik huquqi sud orqali tiklanişi mumkin, bunda 10 yoşli bolaning roziligi şart (Oila kodeksi, 82-modda).

> **ASOSIY FIKR**
> Ota-onalik huquqidan mahrum qiliş ota-onani jazosiz qoldirmaydi: ular huquqlardan ayrilsa-da, bolani moddiy ta’minlaş (aliment) majburiyati saqlanib qoladi. Bu bolaning ustuvor manfaatlarini himoya qilişning yorqin namunasidir.

4.6 Ota-ona huquqlarini çeklaş

Ota-onalik huquqini çeklaş — bu bolaning eng ustun manfaatlarini közlab, ota-onani huquqidan mahrum qilmagan holda, sud qarori bilan bolani ulardan olib qöyiş çorasidir (Oila kodeksi, 83-modda). Bu çora köpinça ota-onaning aybi bölmagan, lekin bolani ular bilan qoldiriş xavfli bölgan vaziyatlarda qöllaniladi. Masalan, ota yoki onaning oğir ruhiy kasallikka çalinişi, surunkali kasallik yoki oğir hayotiy holatlarni boşdan keçirişi sababli bolaga ğamxörlik qila olmasligi huquqni çeklaşga asos böladi.

Şuningdek, ota-onaning xulq-atvori bola uçun xavf tuğdirsa-yu, lekin ota-onalik huquqidan mahrum qiliş uçun yetarli qat’iy asoslar (dalillar) topilmasa ham, sud huquqni çeklaş töğrisida qaror çiqarişi mumkin. Bu ota-onaga öz xatosini töğrilaş uçun berilgan imkoniyatdir. Agar ota-ona 6 oy içida öz xulq-atvorini

özgartirmasa, vasiylik va homiylik organi ularni ota-onalik huquqidan mahrum qiliş töğrisida da’vo kiritişi şart.

Huquqi çeklangan ota-ona bolani şaxsan tarbiyalaş va davlat imtiyozlaridan foydalaniş huquqidan mahrum böladi, biroq aliment tölaş majburiyati saqlanib qoladi (Oila kodeksi, 84-modda). Agar ota-onaning bola bilan körişişi unga salbiy ta’sir körsatmasa, vasiylik organining ruxsati bilan körişişga ruxsat berilişi mumkin (Oila kodeksi, 85-modda).

Faraziy misol: Umida oğir ruhiy tuşkunlik va asab kasalligiga çalindi. Uning holati 5 yoşli farzandi uçun xavf tuğdira boşladi, garçi Umidaning özida bolaga zarar yetkaziş qasdi bölmasa ham. Vasiylik organi sudga murojaat qildi va sud Umidaning ota-onalik huquqini çeklab, bolani vaqtinça vasiylikka berdi. Umida davolanib, töliq soğaygaç, sud orqali çeklovni bekor qilib, farzandini qaytarib olişga muvaffaq böldi (Oila kodeksi, 86-modda).

- Ota-onalik huquqini çeklaş bolani ota-onadan sud orqali, huquqdan mahrum qilmasdan olib qöyişdir (Oila kodeksi, 83-modda).
- Asoslar: ota-onaga boğliq bölmagan xavfli holatlar (kasallik) yoki mahrum qiliş uçun yetarli asos bölmagan xavfli xulq-atvor.
- Agar xavfli xulq-atvor 6 oy içida özgarmasa, vasiylik organi mahrum qiliş böyiça da’vo kiritişi şart.
- Huquqi çeklangan ota-ona aliment tölaşda davom etadi, ammo bolani şaxsan tarbiyalaş huquqidan vaqtinça ayriladi (Oila kodeksi, 84-modda).

> **TAQQOSLANG**
> Farqlang: Ota-onalik huquqidan mahrum qiliş ota-onaning qasddan qilgan aybli harakatlari (masalan, zöravonlik, piyonistalik) uçun qöllanilsa, çeklaş köpinça ota-onaning aybisiz yuzaga kelgan obyektiv xavfli holatlarda (masalan, oğir kasallik) qöllaniladi.

4.7 Bolaning hayoti yoki soğliğiga bevosita tahdid tuğilganda bolani olib qöyiş

Oilaviy munosabatlarda ba’zan şunday favqulodda vaziyatlar yuzaga keladiki, sud qarorini kutiş bolaning hayoti yoki soğliğiga tuzatib bölmas zarar yetkazişi mumkin. Şunday hollarda davlat organlariga tezkor çora köriş vakolati berilgan. Oila kodeksining 87-moddasiga asosan, bolaning hayoti va soğliğiga bevosita xavf (tahdid) ostida qolganda, vasiylik va homiylik organi bolani ota-onadan yoki uni öz qaramoğiga olgan boşqa şaxslardan zudlik bilan olib qöyişga haqlidir.

Bu jarayon qat’iy huquqiy tartibga böysunadi. Bolani zudlik bilan olib qöyiş fuqarolar özini özi boşqariş organining (mahalla fuqarolar yiğini) tegişli hujjatiga asosan amalga oşiriladi. Bolani olib qöygan vasiylik va homiylik organi bu haqda darhol prokurorga xabar berişi şart. Bola xavfsiz joyga (vaqtinça muayyan yerga) joylaştirilgandan söng, vasiylik va homiylik organi yetti kun içida ota-onani ota-onalik huquqidan mahrum qiliş yoki ularning huquqini çeklaş töğrisida sudga da’vo arizasi bilan murojaat etişi şart. Uşbu mexanizm bolani oilaviy zöravonlikdan va beparvolikdan himoya qilişning eng tezkor kafolati hisoblanadi.

Faraziy misol: Qöşnilar mahalla raisiga murojaat qilib, qöşni xonadonda 4 yoşli bola qişning sovuq kunida isitilmaydigan xonada qulflab ketilganini va ikki kundan beri oç qolganini xabar qilişdi. Vasiylik va homiylik organi vakillari mahalla raisi bilan birgalikda zudlik bilan yetib kelib, mahalla hujjatiga asosan bolani olib

qöyişdi. Bola şifoxonaga joylaştirildi va prokurorga xabar berildi. Beş kundan söng vasiylik organi ota-onani huquqdan mahrum qilişni sörab sudga da’vo kiritdi. Bu tezkor harakat bolaning hayotini saqlab qoldi.

- Bolaning hayoti yoki soğliğiga bevosita xavf tuğilganda, vasiylik organi uni zudlik bilan olib qöyişga haqli (Oila kodeksi, 87-modda).
- Olib qöyiş fuqarolar özini özi boşqariş organining (mahalla) hujjati asosida amalga oşiriladi.
- Bola olib qöyilgaç, vasiylik organi darhol prokurorga xabar berişi şart.
- Hujjat qabul qilingandan keyin 7 kun içida sudga ota-onalik huquqidan mahrum qiliş yoki çeklaş böyiça da’vo kiritilişi şart.

> **IMTIHON UÇUN**
> Imtihonda söraladigan muddat va subyektlar: Favqulodda olib qöyişda mahalla hujjati asos böladi, prokurorga darhol xabar beriladi va sudga da’vo kiritiş muddati aynan 7 kunni taşkil etadi.

ASOSIY XULOSALAR

1. Oila huquqida bolaning eng ustun manfaatlari va uning xavfsizligi barça qoidalarning negizini taşkil etadi.
2. Ota-ona va bola örtasidagi huquqlar şaxsiy nomulkiy (tarbiya, ism, muloqot) va mulkiy (ta’minot, xususiy mulk) turlarga bölinadi.
3. Bola yoşidan qat’i nazar öz manfaatlariga doir masalalarda fikr bildiriş huquqiga ega.
4. Ota-ona va bolaning mol-mulki alohida bölib, ota-ona bolaning xususiy mulkini özboşimçalik bilan tasarruf eta olmaydi.
5. Ota-onalik huquqidan mahrum qiliş ota-onani bolani moddiy ta’minlaş (aliment) majburiyatidan ozod etmaydi.
6. Ota-onalik huquqini çeklaş köpinça ota-onaning aybisiz yuzaga kelgan xavfli holatlarda qöllaniladigan vaqtinçalik himoya çorasidir.
7. Bolaning hayotiga bevosita tahdid bölganda, vasiylik va homiylik organi uni sud qarorisiz, zudlik bilan olib qöyiş vakolatiga ega.

Qisqaça xulosa

Uşbu darsda ota-onalar va bolalarning huquq hamda majburiyatlari tizimli tahlil qilindi. Oila qonunçiligining asosiy poydevori — bolaning eng ustun manfaatlarini ta’minlaşdir. Biz huquqlarni şaxsiy nomulkiy va mulkiy turlarga ajratdik. Bolaning oilada yaşaş, muloqot qiliş, himoyalaniş va öz fikrini ifoda etiş kabi şaxsiy nomulkiy huquqlari kafolatlangan. Ota-onalar esa bolaga ta’lim-tarbiya berişda teng huquq va majburiyatlarga ega bölib, ajraşiş yoki alohida yaşaş bu huquqlarni bekor qilmaydi. Mulkiy munosabatlarda ota-ona va bolaning mol-mulki qat’iy ajratilgan bölib, bolaning xususiy mulki davlat himoyasidadir. Darsning ikkinçi qismida oilaviy-huquqiy javobgarlik çoralari körib çiqildi. Ota-onalik huquqidan mahrum qiliş eng oğir çora bölsa-da, u ota-onani aliment tölaş majburiyatidan ozod qilmaydi. Ota-ona huquqlarini çeklaş esa asosan bolani xavfli muhitdan vaqtinça himoya qiliş maqsadida qöllaniladi. Bolaning hayotiga bevosita

tahdid tuğilganda vasiylik va homiylik organining zudlik bilan bolani olib qöyiş vakolati bolalarni oilaviy zöravonlik va beparvolikdan himoya qilişning eng muhim mexanizmi ekanligi yoritildi.

ASOSIY PRINSIPLAR

1. Bola manfaatlarining ustuvorligi tamoyili barça oilaviy nizolarni hal qilişda asosiy mezon hisoblanadi.
2. Ota va onaning huquq hamda majburiyatlari tengdir, nikohning bekor qilinişi ularni farzand oldidagi mas’uliyatdan ozod etmaydi.
3. Bola yoşidan qat’i nazar öz manfaatlariga daxldor masalalarda fikr bildirişga haqli.
4. Ota-ona va bolaning mulki alohida-alohida bölib, bolaning xususiy mulki qonun bilan himoya qilinadi.
5. Ota-onalik huquqidan mahrum qiliş ota-onani bolani moddiy ta’minlaş majburiyatidan (alimentdan) ozod qilmaydi.
6. Ota-onalik huquqini çeklaş yoki mahrum qiliş faqat sud tartibida, prokuror va vasiylik organi iştirokida amalga oşiriladi.
7. Bolaning hayotiga xavf tuğilganda zudlik bilan olib qöyiş qat’iy huquqiy tartib (mahalla hujjati, 7 kunlik sud muddati) asosida işlaydi.

> **ASOSIY ATAMALAR**
> Şaxsiy nomulkiy huquqlar · Mulkiy huquqlar · Bolaning ustuvor manfaatlari · Vasiylik va homiylik organi · Töla muomala layoqati (emansipatsiya) · Ota-onalik huquqidan mahrum qiliş · Ota-onalik huquqini çeklaş · Aliment majburiyati · Favqulodda olib qöyiş

IMTIHONGA TAYYORGARLIK

- Ota-onalar va bolalar örtasidagi şaxsiy nomulkiy va mulkiy huquqlarni farqlay olasizmi?
- Bolaning öz fikrini ifoda etiş huquqi qanday yoşdan boşlab inobatga olinişini bilasizmi?
- Ota-onalik huquqidan mahrum qilingan şaxs aliment tölaşdan ozod qilinadimi?
- Ota-onalik huquqini çeklaş va mahrum qiliş örtasidagi asosiy farqlarni tuşuntirib bera olasizmi?
- 10 yoşli bolaning qaysi huquqiy harakatlarda ixtiyoriy roziligi talab qilinadi?
- Bolaning hayotiga bevosita tahdid tuğilganda vasiylik organi neça kun içida sudga da’vo kiritişi şart?

Kazuslar (IRAC)

1-kazus · Bolaning fikri va ota-onaning moddiy imkoniyati

> **FAKTLAR**
> Ajraşgan ota-ona ön bir yoşli qizining yaşaş joyi yuzasidan nizolaşmoqda. Otasining xususiy uyi va yuqori daromadi bor, ammo u işi sababli oyning köp qismini boşqa hududda ötkazadi. Onasi ijara uyda yaşaydi, biroq bolaning kundalik parvarişi, ta’limi va davolanişi bilan şuğullanadi. Qiz onasi bilan qolişni xohlaşini bildirgan. Ota bolaning fikri ona ta’sirida şakllanganini aytdi. Yaşaş şaroitini örganiş xulosasida asosan xonalar soni va daromadlar taqqoslangan.

MASALA

Ajraşgan ota-ona örtasida 11 yoşli bolaning yaşaş joyini belgilaşda moddiy ustunlik va bolaning xohişi örtasidagi ziddiyatni huquqiy hal etiş masalasi.

NORMA

Oila kodeksining 75-moddasiga köra, ota-ona alohida yaşaganda bolaning qayerda yaşaşi ularning kelişuviga binoan belgilanadi. Agar kelişuv bölmasa, nizo sud tomonidan bolaning eng ustun manfaatlari va uning fikrini hisobga olgan holda hal etiladi. Sud bolaning ota-onadan qaysi biriga boğlanib qolganligini, yoşini, ota-onaning axloqiy fazilatlarini, bola bilan munosabatlarini va bola kamoloti uçun şart-şaroitlarni (maşğulot turi, iş tartibi, moddiy ahvoli) hisobga oladi. Oila kodeksining 68-moddasiga asosan, bola öz manfaatlariga taalluqli masalalarni hal qilişda öz fikrini ifoda etişga haqli bölib, vakolatli organlar uning yoşidan qat'i nazar bu fikrni körib çiqişi şart.

TAHLIL

1) Bolaning yaşaş joyini belgilaşda moddiy ustunlik yakkayu yagona hal qiluvçi mezon hisoblanmaydi. Oila kodeksining 75-moddasiga asosan, sud amaldagi ğamxörlik, emotsional boğliqlik va bolaning eng ustun manfaatlarini birinçi öringa qöyadi. Otasining daromadi yuqori va xususiy uyi bölsa-da, uning iş tartibi bolaga yetarli vaqt ajratişga tösqinlik qiladi. Onaning kundalik parvariş, ta'lim va davolaniş bilan şuğullanişi bolaning barqaror rivojlanişi uçun ustunlik beradi.
2) Bolaning fikrini erkin va manfaatlariga mos tarzda aniqlaş uçun sud muhokamasida vasiylik va homiylik organi iştirok etişi, zarur hollarda psixolog mutaxassis jalb qilinişi lozim. Oila kodeksining 68-moddasi bolaning fikrini yoşidan qat'i nazar inobatga olişni talab qiladi. Bolaning onasi bilan qoliş istagi ona ta'sirida emas, balki erkin bildirilganligini mutaxassis xulosasi orqali tasdiqlaş va xavfsiz muhitda suhbat ötkaziş kerak.
3) Taqdim etilgan xulosa faqat xonalar soni va daromadlarni taqqoslagan bölsa, bu töliq emas. Sud vasiylik va homiylik organidan ota-onaning axloqiy fazilatlari, har birining bola bilan amaldagi munosabatlari, bolaning haqiqiy emotsional holati hamda onaning ijara uyidagi şaroitlar bolaning yaşaşi va ta'lim olişi uçun yetarli yoki yöqligi böyiça qöşimça va çuqurlaştirilgan xulosa talab qilişi lozim.

XULOSA

Bolaning yaşaş joyini belgilaşda faqat moddiy ta'minot emas, balki bolaning eng ustun manfaatlari, uning fikri va ota-onaning unga ajrata oladigan vaqti asosiy örin tutadi. Sud bolaning onasi bilan qoliş istagini va onaning doimiy ğamxörligini inobatga olib, moddiy kamçiliklarni aliment orqali qoplaş şarti bilan bolani ona bilan qoldiriş haqida qaror çiqarişi maqsadga muvofiqdir.

MUHOKAMA UÇUN SAVOLLAR

1. Bolaning yaşaş joyini belgilaşda moddiy ustunlik, amaldagi ğamxörlik va emotsional boğliqlik qanday baholanadi?
2. Bolaning fikrini erkin va manfaatlariga mos tarzda aniqlaş uçun qanday çoralar körilişi kerak?

3. Taqdim etilgan xulosaning tōliqligi va asosliligini tekşiriş uçun sud qanday qöşimça ma’lumotlarni olişi lozim?

O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720

Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya (BMT, 20.11.1989) — https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child

2-kazus · Aliment qarzi va bola bilan muloqot

FAKTLAR

Sud qaroriga köra, Azamat har şanba kuni sakkiz yoşli öğli bilan körişişi belgilangan. Keyinçalik Azamatning alimentdan qarzi paydo böldi. Ona bolani körsatişni töxtatib, «qarzini to‘lamasa, otalik huquqidan foydalanmaydi», dedi. Şu bilan birga, u maktabdan otaga bolaning özlaştirişi haqida ma’lumot bermaslikni söradi. Azamat esa uçraşuvlardan birida bolani kelişilgan vaqtda qaytarmay, bir neça kun öz uyida olib qoldi.

MASALA

Aliment majburiyatini bajarmaslik ota-onalik huquqlarini (bola bilan muloqot va axborot oliş) çeklaşga asos böladimi hamda ota-onaning sud qarorini özboşimçalik bilan buzişi qanday huquqiy oqibatlar keltiradi?

NORMA

Oila kodeksining 76-moddasiga köra, boladan alohida yaşayotgan ota (ona) bola bilan körişiş, uning tarbiyasida iştirok etiş va ta’lim muassasalaridan axborot oliş huquqiga ega. Bola bilan birga yaşayotgan ona (ota) bu muloqotga qarşilik qilmasligi kerak. Oila kodeksining 79-moddasiga asosan, aliment tölaşdan böyin tovlaş ota-onalik huquqidan mahrum qilişga asos bölişi mumkin, ammo bu faqat sud tartibida amalga oşiriladi. Sudning muloqot tartibi haqidagi hal qiluv qarori qasddan bajarilmaganda, aybdor ota-onaga qonunçilikda nazarda tutilgan çoralar qöllaniladi (Oila kodeksi, 76-modda).

TAHLIL

1) Aliment majburiyatining bajarilmasligi bola bilan muloqot qiliş va axborot oliş huquqini avtomatik ravişda çeklamaydi. Bu ikki mustaqil huquqiy institutdir. Aliment qarzi qonuniy ijro tartibida undiriladi, ammo ota sud qarori bilan ota-onalik huquqidan mahrum qilinmagunça yoki çeklanmagunça özining şaxsiy nomulkiy huquqlaridan (muloqot va ta’lim muassasasidan ma’lumot oliş) töliq foydalanişda davom etadi.
2) Ona tomonidan uçraşuvga tösqinlik qiliş va maktabdan axborot berişni taqiqlaş Oila kodeksining 76-moddasini buziş hisoblanadi va özboşimçalik sanaladi. Öz navbatida, ota tomonidan bolani kelişilgan vaqtda qaytarmaslik ham sud qarorini qasddan bajarmaslik va onaning huquqlarini buziş deb baholanadi. Ikkala holatda ham aybdor şaxslarga nisbatan ma’muriy javobgarlik çoralari (jarima) qöllanilişi mumkin.
3) Bolaning manfaatlarini ta’minlaş uçun vasiylik va homiylik organi jalb qilinişi, uçraşuvlar tartibi qat’iy nazorat ostiga olinişi lozim. Agar ota bolani qaytarmaslik orqali bolaning ruhiyatiga yoki ta’lim jarayoniga

zarar yetkazsa, ona uçraşuv tartibini özgartiriş (masalan, faqat vasiylik organi xodimi iştirokida uçraşiş) yoki otaning huquqlarini çeklaş talabi bilan sudga murojaat qiliş çoralarini qöllaşi mumkin.

XULOSA

Aliment qarzi va bola bilan muloqot huquqi bir-birini avtomatik inkor etmaydi. Ota-onaning har ikkisi ham sud qarori va qonun talablarini özboşimçalik bilan buzgan. Bolaning eng ustun manfaatlarini ta’minlaş uçun sud va vasiylik organlari aralaşuvi orqali uçraşuv tartibi qat’iy ijro etilişi, zarur bölsa, xavfsiz muloqotni ta’minlaş uçun qayta körib çiqilişi zarur.

MUHOKAMA UÇUN SAVOLLAR

1. Aliment majburiyatining bajarilmasligi bola bilan muloqot qiliş va uning ta’limi haqida axborot oliş huquqini avtomatik çeklaydimi?
2. Ona tomonidan uçraşuvga tösqinlik qiliş va ota tomonidan bolani vaqtida qaytarmaslik qanday huquqiy baholanişi kerak?
3. Bolaning manfaatlarini ta’minlaş uçun uçraşuv tartibini ijro etiş yoki özgartirişning qanday çoralari qöllanilişi mumkin?

O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720

3-kazus · Vasiylik organining aralaşuvi va bolani zudlik bilan olib qöyiş

FAKTLAR

Er-xotin Sanjar va Nodira muntazam ravişda spirtli içimliklar iste’mol qilib, 7 yoşli öğli Botirni qarovsiz qoldirib kelişgan. Qişning sovuq kunlarida qöşnilar Botirning yupun kiyimda, isitilmaydigan uyda yolğiz qolganini va qattiq kasal bölib qolganini körib, mahalla qömitasiga xabar berişgan. Ota-ona uyga mast holatda kelib, tibbiy yordam çaqirişdan boş tortgan va yordam bermoqçi bölgan qöşnilarga tajovuz qilgan. Bolaning hayoti va soğliğiga bevosita tahdid tuğilganligi sababli, vasiylik va homiylik organi xodimlari yetib kelib, bolani zudlik bilan olib qöyiş çorasini körişgan. Ota-ona bu harakatni noqonuniy deb hisoblab, bolani qaytarişni talab qilmoqda.

MASALA

Bolaning hayoti va soğliğiga bevosita xavf tuğilganda vasiylik va homiylik organining vakolatlari hamda ota-onalik huquqidan mahrum qiliş masalasi.

NORMA

Oila kodeksining 87-moddasiga köra, bolaning hayoti va soğliğiga bevosita xavf ostida qolganda vasiylik va homiylik organi bolani ota-onadan zudlik bilan olişga haqlidir. Bu harakat fuqarolar özini özi boşqariş organining tegişli hujjatiga asosan amalga oşiriladi. Şundan söng organ tezda prokurorga xabar berişi, bolani vaqtinça joylaştirişi va yetti kun içida ota-onani ota-onalik huquqidan mahrum qiliş yoki çeklaş töğrisida sudga da’vo kiritişi şart. Oila kodeksining 79-moddasiga asosan, muttasil içkilikbozlikka mubtalo böliş va ota-onalik majburiyatlarini bajarmaslik ota-onalik huquqidan mahrum qilişga asos böladi.

TAHLIL

1) Vasiylik va homiylik organining harakati töla qonuniy. Oila kodeksining 87-moddasiga asosan, sovuq uyda kasal holatda qarovsiz qoldirilgan va ota-onasi tomonidan tibbiy yordamdan mahrum qilingan bolaning hayotiga bevosita tahdid mavjud. Bu holatda mahalla qömitasining hujjati asosida bolani zudlik bilan olib qöyiş zaruriy va huquqiy çoradir.
2) Bolani olib qöygaç, vasiylik va homiylik organi darhol prokurorga xabar berişi, Botirni davolaş muassasasiga yoki vaqtinça joylaştiriş markaziga ötkazişi hamda yetti kun içida Sanjar va Nodirani ota-onalik huquqidan mahrum qiliş yoki çeklaş böyiça sudga da’vo arizasi kiritişi şart.
3) Ota-onaning bolani qaytariş talabi qanoatlantirilmaydi. Ularning muttasil içkilikbozligi va bolaga nisbatan majburiyatlarini bajarmasligi, şuningdek, bolaning hayotini xavf ostida qoldirişi Oila kodeksining 79-moddasiga köra ota-onalik huquqidan mahrum qiliş uçun yetarli asosdir. Sud bolaning eng ustun manfaatlarini közlab, ota-onaning talabini rad etadi.

XULOSA

Bolaning hayoti va soğliğiga xavf tuğilganda davlat organlarining tezkor aralaşuvi bolaning eng ustun manfaatlarini himoya qilişga xizmat qiladi. Ota-onaning ğayriqonuniy va xavfli xatti-harakatlari ularni ota-onalik huquqidan mahrum qilişga olib keladi va bolani qaytariş talabi asossiz hisoblanadi.

MUHOKAMA UÇUN SAVOLLAR

1. Vasiylik va homiylik organining bolani zudlik bilan olib qöyiş harakati qonuniymi?
2. Bolani olib qöygandan söng vasiylik va homiylik organi qanday huquqiy qadamlarni amalga oşirişi şart?
3. Ota-onaning bolani qaytariş talabi qanoatlantirilişi mumkinmi?

O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720

“Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun, O‘RQ-139 (07.01.2008) — https://lex.uz/docs/1297318

Test

JAVOB TANLANADIGAN SAVOLLAR

1. Bolaning oilada yaşaş va tarbiyalaniş huquqi nimani anglatadi?

- A. Bolaning faqat otasi bilan yaşaşini
- B. Imkoni boriça oilada yaşaşi, ota-onasining ğamxörligidan foydalanişi va tarbiya olişini
- C. Bolaning yaşaş joyini faqat maktab belgilaşini
- D. Bolaning har qanday talabini şartsiz bajarişni

TÖĞRI: B

Töğri javob şuni anglatadiki, bolaning öz oilasida yaşaşi, ota-onasi ğamxörligidan doimiy foydalanişi va tarbiya olişi uning ajralmas huquqidir. Bu qoida bola manfaatlariga zid bölmagan barça holatlarda amal qiladi (Oila kodeksi, 65-modda). Boşqa variantlar notöğri, çunki bola faqat ota bilan yaşaşga majbur emas.

2. Bolaning öziga taalluqli masalalar böyiça fikr bildiriş huquqi qanday ta’minlanadi?

- A. Faqat ön sakkiz yoşdan keyin tan olinadi
- B. Faqat ota-onasi rozi bölsa amalga oşiriladi
- C. Faqat mulkiy masalalar bilan çeklanadi
- D. Uning fikri eşitiladi va qonun talablariga muvofiq hisobga olinadi

TÖĞRI: D
Bolaning öziga taalluqli har qanday masala hal qilinayotganda uning fikri yoşidan qat’i nazar eşitilişi va eng ustun manfaatlaridan kelib çiqib hisobga olinişi şart (Oila kodeksi, 68-modda). Boşqa variantlar xato, çunki fikr bildiriş faqat 18 yoşdan keyin, faqat mulkiy masalalarda yoki faqat ota-ona roziligi bilan amalga oşirilmaydi.

3. Bolaning huquqlarini amalga oşirişda asosiy mezon qaysi?

- A. Bolaning eng ustun manfaatlari
- B. Ota-onaning jamiyatdagi mavqei
- C. Qarindoşlarning obrösi
- D. Otaning istagi

TÖĞRI: A
Ota-onalik huquqlarini amalga oşirişda va bolaga taalluqli har qanday qarorlarni qabul qilişda bolaning eng ustun manfaatlari asosiy mezon hisoblanadi (Oila kodeksi, 75-modda). Boşqa variantlar mutlaqo notöğri, çunki ota-onaning jamiyatdagi mavqei, qarindoşlarning obrösi yoki faqat otaning şaxsiy istagi bola manfaatlaridan heç qaçon ustun qöyilişi mumkin emas.

4. Ota-ona öz bolalariga nisbatan qanday huquqiy maqomga ega?

- A. Ona faqat tarbiyalaş, ota faqat ta’minot beriş huquqiga ega
- B. Ota nikoh saqlangandagina huquqlarga ega
- C. Teng huquq va majburiyatlarga ega
- D. Huquqlar ularning daromadiga qarab belgilanadi

TÖĞRI: C
Ota-ona öz bolalariga nisbatan teng huquq va majburiyatlarga ega bölib, bu muhim qoida ota-onaning nikoh holatidan qat’i nazar birdek amal qiladi (Oila kodeksi, 71-modda). Boşqa variantlar xato, çunki ota-onaning huquqlari ularning daromadiga qarab belgilanmaydi, şuningdek, tarbiya va ta’minot beriş har ikkalasining teng majburiyatidir.

5. Ota-ona alohida yaşaganda bolaning yaşaş joyi haqida kelişuv bölmasa, nizoni kim hal qiladi?

- A. Bola öqiyotgan maktab
- B. Sud
- C. Otaning iş beruvçisi

• D. Notarius

TO'G'RI: B
Ota-ona alohida yaşaganda bolaning qayerda yaşaşi ularning özaro kelişuviga binoan belgilanadi. Agar örtada kelişuv bölmasa, nizo sud tomonidan bolaning eng ustun manfaatlaridan kelib çiqqan holda hal etiladi (Oila kodeksi, 75-modda). Maktab, notarius yoki iş beruvçi bunday oilaviy nizolarni hal qiliş vakolatiga ega emas.

6. Ota-onaning moddiy-maişiy şaroiti yaxşiroq ekanligi bolani unga beriş uçun özi yetarli asosmi?

• A. Yöq, bolaning manfaatlariga daxldor barça muhim holatlar birgalikda baholanadi
• B. Ha, har qanday holatda yetarli
• C. Ha, agar u xususiy uyga ega bölsa
• D. Ha, agar boşqa taraf ijarada yaşasa

TO'G'RI: A
Bolaning yaşaş joyini belgilaşda faqat moddiy şaroit emas, balki bolaning ota-onaga boğlanib qolganligi, yoşi, ota-onaning axloqiy fazilatlari va bola uçun yaratiladigan umumiy şart-şaroitlar birgalikda baholanadi (Oila kodeksi, 75-modda). Şuning uçun faqat uy-joy yoki daromadning özi bolani beriş uçun yetarli asos böla olmaydi.

7. Boladan alohida yaşayotgan ota yoki ona qanday huquqqa ega?

• A. Bolaning barça qarorlarini yakka özi qabul qilişga
• B. Aliment tölamasa ham bolani istalgan payt olib ketişga
• C. Ikkinçi ota-onaning huquqlarini bekor qilişga
• D. Bola bilan muloqot qiliş, tarbiyasida va ta'lim olişi masalalarida iştirok etişga

TO'G'RI: D
Boladan alohida yaşayotgan ota yoki ona bola bilan körişiş, uning tarbiyasida va ta'lim olişi masalalarida iştirok etiş huquqiga ega (Oila kodeksi, 76-modda). Boşqa variantlar xato, çunki u barça qarorlarni yakka özi qabul qila olmaydi, aliment tölamaslik javobgarlikka sabab böladi va ikkinçi tarafning huquqini bekor qila olmaydi.

8. Aliment qarzi paydo bölişi ota-onalik huquqlarini avtomatik tugatadimi?

• A. Ha, birinçi keçiktirilgan oydan
• B. Ha, mahalla xulosasi bilan
• C. Yöq, ota-onalik huquqlariga oid çoralar alohida huquqiy asos va tartibda qöllaniladi
• D. Ha, bolaning onasi talab qilsa

TO'G'RI: C
Aliment tölamaslik ota-onalik huquqidan mahrum qiliş uçun asos bölişi mumkin, lekin bu avtomatik tarzda röy bermaydi. Bu masala faqat sud tartibida, bolaning manfaatlarini himoya qiliş maqsadida körib

çiqiladi (Oila kodeksi, 79, 80-moddalar). Mahalla xulosasi yoki faqat onaning talabi bilan huquq avtomatik tugatilmaydi.

9. Bolaning mol-mulki va ota-ona mol-mulki örtasidagi munosabat qaysi javobda töğri?

- A. Bola ota-ona mulkiga, ota-ona esa bola mulkiga avtomatik mulk huquqiga ega bölmaydi
- B. Bolaning barça mol-mulki otasiga tegişli
- C. Bolaning merosi ota-onaning umumiy mulkiga aylanadi
- D. Ota-ona bolaning mulkini çeklovsiz tasarruf etadi

TÖĞRI: A
Qonunçilikka köra, ota-ona hayotligida bolalar ularning mol-mulkiga, ota-ona ham voyaga yetmagan bolalarning mol-mulkiga nisbatan avtomatik mulkdor böliş huquqiga ega emas (Oila kodeksi, 90-modda). Boşqa variantlar xato, çunki bolaning mulki otasiga ötib qolmaydi va ota-ona bolaning mulkini öz xohişiça çeklovsiz tasarruf eta olmaydi.

10. Ota-onalik huquqidan mahrum qiliş qaysi tartibda amalga oşiriladi?

- A. Notarial ariza asosida
- B. Sud tartibida
- C. Mahalla bayonnomasi asosida
- D. FHDYO xodimining qarori bilan

TÖĞRI: B
Ota-onalik huquqidan mahrum qiliş faqat sud tartibida amalga oşiriladi. Bu jarayonda prokuror hamda vasiylik va homiylik organi iştirok etişi şart (Oila kodeksi, 80-modda). Notarius, mahalla yoki FHDYO xodimi bunday qaror qabul qiliş vakolatiga ega emas, çunki bu ota-onaga nisbatan eng keskin huquqiy çora hisoblanadi.

11. Rustam va uning turmuş örtoği muttasil spirtli içimlik iste’mol qilib, 5 yoşli farzandi Umidni qarovsiz qoldirgan. Uyda yonğin çiqiş xavfi tuğilib, bolaning hayotiga bevosita tahdid yuzaga keldi. Bunday vaziyatda qanday tezkor çora körilişi kerak?

- A. Sud qarori çiqquniga qadar bola ota-onasi bilan qoldiriladi
- B. Mahalla raisi bolani darhol boşqa oilaga farzandlikka beradi
- C. Vasiylik va homiylik organi bolani zudlik bilan ota-onadan olib qöyadi
- D. Prokuror bolani ota-onadan olib qöyiş böyiça 15 kun içida qaror çiqaradi

TÖĞRI: C
Bolaning hayoti va soğliğiga bevosita xavf ostida qolganda vasiylik va homiylik organi bolani ota-onadan zudlik bilan olib qöyişga haqli. Bu çora fuqarolar özini özi boşqariş organining tegişli hujjatiga asosan amalga oşiriladi va yetti kun içida sudga da’vo kiritiladi (Oila kodeksi, 87-modda).

12. 15 yoşli Alişerga bobosi öz nomidagi uyni hadya qildi. Alişerning otasi qarzlarini tölaş maqsadida bu uyni sotmoqçi böldi. Otasining bu harakati qonuniymi?

- A. Yöq, ota-ona voyaga yetmagan bolaning mol-mulkiga nisbatan mulkdor böliş huquqiga ega emas
- B. Ha, çunki bola 18 yoşga tölmagan va uning mulkini ota-ona erkin tasarruf etadi
- C. Ha, agar mahalla qömitasi uyni sotişga yozma ruxsat bersa
- D. Yöq, faqat onaning ham roziligi bölsagina uyni sotiş mumkin

TÖĞRI: A
Qonunçilikka köra, ota-ona voyaga yetmagan bolaning mol-mulkiga nisbatan mulkdor böliş huquqiga ega emas. Bolaning hadya tariqasida olgan mol-mulki uning xususiy mulki hisoblanadi (Oila kodeksi, 90, 93-moddalar). Bolaning mulkini tasarruf etişda qonuniy vakil sifatida harakat qilinganda vasiylik va homiylik organining ruxsati talab etiladi.

13. Ota-ona qonuniy ajraşganidan söng, 12 yoşli Malika onasi bilan qoldi. Onasi Malikaning familiyasini özining hozirgi familiyasiga özgartirmoqçi. Buning uçun qanday huquqiy talab bajarilişi şart?

- A. Faqat otasining yozma roziligi olinişi yetarli
- B. Maktab ma’muriyatining ijobiy xulosasi olinişi kerak
- C. Sud orqali otalik huquqi bekor qilinişi şart
- D. Malikaning öz roziligi olinişi şart

TÖĞRI: D
Ön yoşga tölgan bolaning ismi yoki familiyasini özgartirişga faqat uning öz roziligi bilan yöl qöyiladi (Oila kodeksi, 70-modda). Şuningdek, vasiylik va homiylik organi bu masala yuzasidan bolaning manfaatlarini va boşqa ota-onaning fikrini hisobga olgan holda qaror qabul qiladi. Boşqa variantlar qonunçilikka zid.

14. Nodiraning onasi oğir ruhiy kasallikka çalingan bölib, uning xulq-atvori bola uçun xavf tuğdira boşladi. Biroq onaning harakatlarida qasddan zarar yetkaziş maqsadi yöq. Bolaning manfaatlarini himoya qiliş uçun qanday çora qöllaniladi?

- A. Ona darhol jinoiy javobgarlikka tortiladi va qamaladi
- B. Sud orqali onaning ota-onalik huquqi çeklanadi
- C. Ona avtomatik tarzda ota-onalik huquqidan mahrum qilinadi
- D. Bola maktab-internatga joylaştirilib, onaga jarima solinadi

TÖĞRI: B
Bolani ota-ona bilan qoldiriş ota-onaga boğliq bölmagan sabablarga köra (masalan, ruhiyatning buzilişi yoki oğir kasallik) xavfli bölsa, sud bolaning eng ustun manfaatlarini hisobga olib, ota-onalik huquqini çeklaş töğrisida qaror çiqarişi mumkin (Oila kodeksi, 83-modda). Bu holatda huquqdan mahrum qiliş yoki jinoiy javobgarlik çoralari qöllanilmaydi.

OÇIQ SAVOLLAR

15. Bola moddiy şaroiti pastroq bölgan ota yoki ona bilan yaşaşni xohlasa, uning fikri, emotsional boğliqligi va moddiy ta’minot imkoniyatlari örtasidagi ziddiyat qanday hal qilinişi kerak?

NAMUNA JAVOB

Oila huquqida bolaning eng ustun manfaatlari prinsipi ustuvor ahamiyatga ega. Oila kodeksining 75-moddasiga köra, ota-ona alohida yaşaganda bolaning yaşaş joyi sud tomonidan bolaning manfaatlari va uning fikrini hisobga olgan holda hal etiladi. Agar bola moddiy şaroiti pastroq bölgan ota (yoki ona) bilan yaşaşni xohlasa va unga kuçli emotsional boğliqlikni his qilsa, sud faqat moddiy ta’minotni asos qilib ololmaydi. Moddiy şaroit muhim, biroq u bolaning ruhiy xotirjamligi va ma’naviy rivojlanişidan ustun qöyilmaydi. Sud bolaning yoşini, ota-onaning axloqiy fazilatlarini va bolaga ajrata oladigan vaqtini baholaydi. Oila kodeksining 68-moddasi talabiga binoan, bolaning fikri albatta körib çiqilişi şart. Moddiy ta’minotdagi kamçiliklar ikkinçi (moddiy ahvoli yaxşi bölgan) ota yoki onadan qonuniy tartibda aliment va qöşimça xarajatlarni undiriş orqali qoplanişi mumkin. Muqobil yondaşuv sifatida, agar moddiy şaroiti past ota-onaning yaşaş joyi bolaning soğliği yoki ta’lim olişi uçun mutlaqo yaroqsiz bölsa (masalan, sanitar normalarga javob bermasa yoki xavfli hududda bölsa), sud bolaning xohişiga qaramay, uning xavfsizligi va jismoniy rivojlanişini közlab, moddiy şaroiti yaxşiroq ota-onaga berişni hal qilişi mumkin. Biroq, odatiy holatlarda emotsional boğliqlik va amaldagi ğamxörlik moddiy ustunlikdan yuqori baholanadi.

16. Boladan alohida yaşayotgan ota yoki ona bilan muloqotni çeklaş talabi bolaning xavfsizligi bilan asoslantirilganda, haqiqiy xavfni ota-onalar örtasidagi şaxsiy adovatdan ajratiş uçun qanday dalillar va baholaş mezonlari zarur?

NAMUNA JAVOB

Boladan alohida yaşayotgan ota yoki onaning bola bilan muloqot qiliş huquqi Oila kodeksining 76-moddasi bilan kafolatlangan. Muloqotni çeklaş faqatgina bu uçraşuvlar bolaning jismoniy va ruhiy soğliğiga, axloqiy kamolotiga zarar keltirgan taqdirdagina amalga oşirilişi mumkin. Haqiqiy xavfni ota-onalar örtasidagi şaxsiy adovatdan ajratiş sud va vasiylik organlari uçun murakkab vazifadir. Buni baholaş uçun obyektiv dalillar talab etiladi. Birinçidan, vasiylik va homiylik organining xulosasi muhim bölib, ular ota-onaning yaşaş şaroitini va bola bilan munosabatini bevosita örganadi. Ikkinçidan, bolaning ruhiy holatini aniqlaş uçun mustaqil psixologik ekspertiza tayinlanişi zarur. Psixolog bolaning qörquvi haqiqiymi yoki u ikkinçi ota-ona tomonidan salbiy ta’sir orqali şakllantirilganmi ekanligini aniqlab beradi. Uçinçidan, huquqbuzarlik, zöravonlik yoki spirtli içimliklarga ruju qöyiş holatlarini tasdiqlovçi tibbiy ma’lumotnomalar, profilaktika inspektorining dalolatnomalari yoki sud qarorlari haqiqiy xavfning moddiy isbotidir. Muqobil yondaşuv şundan iboratki, agar xavf töliq isbotlanmasa, lekin şubha mavjud bölsa, sud muloqotni butunlay taqiqlaş örniga, uçraşuvlarni faqat vasiylik organi xodimi, psixolog yoki ikkinçi ota-ona iştirokida, xavfsiz va betaraf hududda ötkaziş tartibini belgilaşi mumkin. Bu orqali ham bolaning xavfsizligi ta’minlanadi, ham ota-onalik huquqi asossiz çeklanmaydi.

17. Voyaga yetmagan bolaning öz xususiy mulkini mustaqil tasarruf etiş huquqi qanday holatlarda töliq vujudga keladi va bu holatda ota-onaning mulkiy javobgarligi qanday hal etiladi?

NAMUNA JAVOB

Oila kodeksining 93-moddasiga köra, voyaga yetmagan bolalar qonunda belgilangan tartibda xususiy mulk egasi böliş huquqiga ega. Odatda, 14 yoşgaça bölgan bolalarning mulkini ularning nomidan ota-onalari tasarruf etadi, 14-18 yoşdagi bolalar esa ota-onalarining yozma roziligi bilan bitimlar tuzadi. Biroq, voyaga yetmagan bolaning öz mulkini töliq mustaqil tasarruf etiş huquqi qonunçilikda belgilangan emansipatsiya holatlarida vujudga keladi. Fuqarolik kodeksining 28-moddasiga asosan, agar 16 yoşga tölgan voyaga yetmagan şaxs mehnat şartnomasi böyiça işlayotgan bölsa yoki ota-onasining roziligi bilan tadbirkorlik faoliyati bilan şuğullanayotgan bölsa, u töla muomalaga layoqatli deb e'lon qilinişi mumkin. Şuningdek, Oila kodeksining 15-moddasiga köra, voyaga yetgunga qadar qonuniy asosda nikohdan ötgan fuqaro ham töla muomala layoqatiga ega böladi. Bu holatlarda bola özining barça daromadlari, hadya yoki meros orqali olgan mulkini mustaqil boşqaradi.
Bunday vaziyatda ota-onaning mulkiy javobgarligi masalasi muhim ahamiyat kasb etadi. Bola töla muomalaga layoqatli deb e'lon qilingaç (emansipatsiya), ota-onalik huquq va majburiyatlari, şu jumladan, mulkiy javobgarlik tugatiladi. Ota-ona emansipatsiya qilingan voyaga yetmaganning majburiyatlari böyiça, şu jumladan, u tomonidan yetkazilgan zarar böyiça javobgar bölmaydi. Muqobil yondaşuvda, agar bola emansipatsiya qilinmagan bölsa, uning tadbirkorlik yoki boşqa faoliyatidan kelib çiqqan zararlar uçun ota-ona subsidiar yoki töliq javobgarlikni öz zimmasiga olişda davom etadi. Bu qoida uçinçi şaxslarning huquqlarini himoya qilişga qaratilgan.

Glossariy

OTA-ONALIK HUQUQIDAN MAHRUM QILIŞ
Ota-onaning öz majburiyatlarini bajarmasligi, aliment tölaşdan böyin tovlaşi, bolaga şafqatsiz munosabatda bölişi yoki qasddan jinoyat sodir etişi oqibatida sud tartibida barça ota-onalik huquqlarining bekor qilinişini anglatuvçi huquqiy çora.

Misol: Sud qarori bilan muttasil içkilikbozlikka mubtalo bölgan ota öz huquqidan mahrum qilindi.

Boğliq atamalar: Ota-onalik huquqini çeklaş, Ota-onalik huquqini tiklaş

OTA-ONALIK HUQUQINI ÇEKLAŞ
Bolani ota-ona bilan qoldiriş bola uçun xavfli bölganda, sud tomonidan ota-onani ota-onalik huquqidan mahrum qilmagan holda bolani ulardan olib qöyiş va şaxsan tarbiyalaş huquqini vaqtinça töxtatiş.

Misol: Onaning ruhiy kasalligi sababli sud uning ota-onalik huquqini çeklab, bolani vasiylikka berdi.

Boğliq atamalar: Ota-onalik huquqidan mahrum qiliş, Vasiylik va homiylik organi

BOLANING ÖZ FIKRINI IFODA ETIŞ HUQUQI
Oilada bolaning manfaatlariga taalluqli har qanday masala hal qilinayotganda, şuningdek sud yoki ma'muriy muhokama jarayonida bolaning öz yoşidan qat'i nazar erkin sözlaş va öz xohişini bildiriş imkoniyati.

Misol: Ota-ona ajraşayotganda ön yoşli bola sud majlisida kim bilan yaşaş istagini bildirdi.

Boğliq atamalar: Bolaning şaxsiy nomulkiy huquqlari, Bola manfaatlari ustuvorligi

> **BOLANING ŞAXSIY NOMULKIY HUQUQLARI**
> Bolaning oilada yaşaş va tarbiyalaniş, ota-onasini biliş, muloqot qiliş, himoyalaniş, öz fikrini bildiriş hamda ism, ota ismi va familiya oliş kabi moddiy boylik bilan boğliq bölmagan mutlaq huquqlari.

Misol: Bobo va buvi bilan körişiş bolaning şaxsiy nomulkiy huquqlaridan biri hisoblanadi.

Boğliq atamalar: Bolaning öz fikrini ifoda etiş huquqi, Bolaning mulkiy huquqlari

> **OTA-ONA VA BOLALARNING UMUMIY MULKI**
> Ota-ona va ön tört yoşga tölgan voyaga yetmagan bolalar örtasida qonunda belgilangan tartibda yoki ularning özaro kelişuvi asosida vujudga keladigan, birgalikda egalik qilinadigan va foydalaniladigan mol-mulk.

Misol: Ota va ön beş yoşli öğil birgalikdagi mablağlari hisobiga umumiy mulk sifatida kompyuter xarid qilişdi.

Boğliq atamalar: Bolaning xususiy mulki, Bolaning mulkiy huquqlari

> **BOLANING XUSUSIY MULKI**
> Voyaga yetmagan bolaning qonunda belgilangan tartibda hadya, meros tariqasida olgan, şuningdek şaxsiy mehnati va tadbirkorlik faoliyati natijasida orttirgan, faqat özига tegişli bölgan mol-mulki va daromadlari.

Misol: Bobosidan meros bölib qolgan uy qonuniy tartibda voyaga yetmagan bolaning xususiy mulki hisoblanadi.

Boğliq atamalar: Ota-ona va bolalarning umumiy mulki, Bolaning mulkiy huquqlari

> **OTA-ONALIK HUQUQINI TIKLAŞ**
> Ota-onalik huquqidan mahrum qilingan şaxs öz xulq-atvorini, turmuş tarzini va bola tarbiyasiga bölgan munosabatini ijobiy tomonga özgartirganda, uning da’vosiga binoan sud tartibida huquqlarining qayta tiklanişi.

Misol: Davolanişdan söng soğlom turmuş tarziga qaytgan ona sud orqali ota-onalik huquqini tikladi.

Boğliq atamalar: Ota-onalik huquqidan mahrum qiliş, Bola manfaatlari ustuvorligi

> **BOLANI ZUDLIK BILAN OLIB QÖYIŞ**
> Bolaning hayoti yoki soğliğiga bevosita xavf tuğilganda, vasiylik va homiylik organi tomonidan fuqarolar özini özi boşqariş organining hujjati asosida bolani ota-onadan yoki boşqa şaxslardan zudlik bilan ajratib oliş çorasi.

Misol: Uyda yonğin xavfi va ota-onaning mast holati tufayli vasiylik organi bolani zudlik bilan olib qöydi.

Boğliq atamalar: Vasiylik va homiylik organi, Ota-onalik huquqini çeklaş

> **VASIYLIK VA HOMIYLIK ORGANI**
> Bolaning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qiluvçi, ota-ona qaramoğidan mahrum bölgan bolalarni joylaştiruvçi, şuningdek ota-ona örtasidagi bolalar tarbiyasi bilan boğliq nizolarda sud muhokamasida iştirok etuvçi vakolatli davlat organi.

Misol: Ota-ona örtasida bolaning yaşaş joyi böyiça nizo çiqqanda vasiylik va homiylik organi xulosa berdi.

Boğliq atamalar: Bolani zudlik bilan olib qöyiş, Ota-onalik huquqini çeklaş

> **BOLANING HIMOYAGA BÖLGAN HUQUQI**
> Bolaning öz huquq va qonuniy manfaatlarini ota-onasi, vasiylik va homiylik organi, prokuror yoki sud orqali himoya qilişi, şuningdek ota-ona tomonidan qilinadigan suiiste'molliklardan qonuniy tartibda himoyalaniş imkoniyati.

Misol: Ota-onasi unga ta'lim berişdan boş tortganda, ön beş yoşli bola himoya sörab vasiylik organiga murojaat qildi.

Boğliq atamalar: Bolaning şaxsiy nomulkiy huquqlari, Vasiylik va homiylik organi

---

Xronologiya

Ota-ona va bolalar huquqlari rivojlanişi

> **1989 · BOLA HUQUQLARI TÖĞRISIDAGI KONVENSIYA**
> BMT tomonidan qabul qilingan uşbu xalqaro hujjat bolani alohida himoya va ğamxörlikka muhtoj bölgan mustaqil huquq egasi sifatida e'tirof etdi.

Ahamiyati: Bola manfaatlari ustuvorligi xalqaro darajada mustahkamlandi.

> **1998 · OILA KODEKSINING QABUL QILINIŞI**
> Özbekiston Respublikasining Oila kodeksi qabul qilinib, unda ota-ona va bolalarning şaxsiy nomulkiy hamda mulkiy huquqlari tizimli ravişda belgilab berildi.

Ahamiyati: Milliy oila huquqining asosiy qonuniy bazasi yaratildi.

> **2008 · BOLA HUQUQLARI KAFOLATLARI**
> "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonun qabul qilinib, bolaning himoyaga, fikr bildirişga va oilada yaşaşga bölgan huquqlari yanada kengaytirildi.

Ahamiyati: Bolalar huquqlarini himoya qilişning maxsus mexanizmlari joriy etildi.

> **2021 · OILA KODEKSIGA ÖZGARTIRIŞLAR**

> 21-apreldagi O‘RQ-683-sonli Qonun bilan Oila kodeksiga ota-ona va bolalarning mulkiy huquqlari, xususiy mulkni boşqariş va sud qarorlari ijrosiga doir aniqlaştirişlar kiritildi.

Ahamiyati: Bolalarning mulkiy huquqlari va ta’minoti kafolatlari kuçaytirildi.

> **2023 · YANGI TAHRIRDAGI KONSTITUTSIYA**
> 30-aprelda qabul qilingan Konstitutsiyada ota-onalar öz farzandlarini voyaga yetguniga qadar boqişi, ularning tarbiyasi va ta’lim olişi xususida ğamxörlik qilişi mustahkamlandi.

Ahamiyati: Oila va bola huquqlari konstitutsiyaviy darajada yangilandi.

> **2026 · BOLA MANFAATLARINING USTUVORLIGI**
> 1-iyuldagi O‘RQ-1156-sonli Qonun bilan Oila kodeksiga qaror qabul qilişda bolaning eng ustun manfaatlarini ta’minlaşga qaratilgan qoidalar kiritildi.

Ahamiyati: Barça nizolarda bola manfaatining ustuvorligi qat’iy belgilandi.

Mind-map

Ota-ona va bolalar huquqlari

- Bolaning şaxsiy huquqlari: Bolaning moddiy bölmagan mutlaq huquqlari.
- — Oilada yaşaş huquqi: Har bir bola oilada yaşaş va tarbiyalaniş huquqiga ega (Oila kodeksi, 65-modda).
- — — Manfaatga zid holat: Bola manfaatlariga zid bölgan holatlar bundan mustasno (Oila kodeksi, 65-modda).
- — Muloqot qiliş huquqi: Qarindoşlar bilan körişiş huquqi (Oila kodeksi, 66-modda).
- — — Alohida yaşaganda: Ota-ona alohida yaşaganda ham muloqot huquqi saqlanadi (Oila kodeksi, 66-modda).
- — Himoyalaniş huquqi: Öz huquq va manfaatlarini himoya qiliş (Oila kodeksi, 67-modda).
- — — 14 yoşdan sudga: 14 yoşga tölgaç mustaqil sudga murojaat qila oladi (Oila kodeksi, 67-modda).
- — Fikr bildiriş huquqi: Öz manfaatiga doir masalalarda fikr bildiriş (Oila kodeksi, 68-modda).
- — — Yoşidan qat’i nazar: Vakolatli organlar yoşidan qat’i nazar fikrini eşitadi (Oila kodeksi, 68-modda).
- — Ism va familiya: Ism, ota ismi va familiya oliş huquqi (Oila kodeksi, 69-modda).
- — — 10 yoşdan rozilik: 10 yoşdan keyin ismini özgartiriş faqat uning roziligi bilan (Oila kodeksi, 70-modda).
- Ota-ona şaxsiy huquqlari: Bolani tarbiyalaş va himoya qiliş böyiça majburiyatlar.
- — Teng huquqlilik: Ota-ona bolaga nisbatan teng huquqqa ega (Oila kodeksi, 71-modda).
- — — Voyaga yetgunça: Bu huquqlar bola 18 yoşga tölganda tugaydi (Oila kodeksi, 71-modda).
- — Ta’lim-tarbiya beriş: Bolani tarbiyalaş va ta’lim olişini ta’minlaş (Oila kodeksi, 73-modda).
- — — Ustun huquq: Boşqa barça şaxslarga nisbatan ustun huquqqa ega (Oila kodeksi, 73-modda).

• — Alohida yaşaganda: Alohida yaşovçi ota-onaning huquqlari (Oila kodeksi, 76-modda).
• — — Axborot oliş: Ta’lim va tibbiyot muassasalaridan axborot oliş huquqi (Oila kodeksi, 76-modda).
• Mulkiy huquqlar: Ota-ona va bolalarning mulkka bölgan munosabati.
• — Alohida mulk: Ota-ona va bola mulki alohida hisoblanadi (Oila kodeksi, 90-modda).
• — — Mulkdor emaslik: Ota-ona bola mulkiga, bola ota-ona mulkiga mulkdor emas (Oila kodeksi, 90-modda).
• — Umumiy mulk: Birgalikdagi mulk vujudga kelişi (Oila kodeksi, 92-modda).
• — — 14 yoşdan kelişuv: 14 yoşga tölgan bola bilan umumiy mulk kelişuvi (Oila kodeksi, 92-modda).
• — Bola xususiy mulki: Bolaning öziga tegişli mulki (Oila kodeksi, 93-modda).
• — — Hadya va meros: Hadya, meros va mehnat daromadi xususiy mulkdir (Oila kodeksi, 93-modda).
• Huquqdan mahrum qiliş: Ota-onalik huquqini sud tartibida bekor qiliş.
• — Mahrum qiliş asoslari: Qonunda belgilangan qat’iy holatlar (Oila kodeksi, 79-modda).
• — — Şafqatsiz muomala: Bolaga nisbatan jismoniy yoki ruhiy tazyiq (Oila kodeksi, 79-modda).
• — Qöllaş tartibi: Faqat sud orqali amalga oşiriladi (Oila kodeksi, 80-modda).
• — — Prokuror iştiroki: Iş prokuror va vasiylik organi iştirokida köriladi (Oila kodeksi, 80-modda).
• — Huquqiy oqibatlari: Qarindoşlikka asoslangan huquqlar yöqoladi (Oila kodeksi, 81-modda).
• — — Aliment saqlanadi: Mahrum qiliş bolaga ta’minot berişdan ozod etmaydi (Oila kodeksi, 81-modda).
• — Huquqni tiklaş: Sud orqali huquqni qaytariş (Oila kodeksi, 82-modda).
• — — Xulq özgarganda: Turmuş tarzi va xulq-atvor ijobiy özgarganda (Oila kodeksi, 82-modda).
• Çeklaş va olib qöyiş: Bolani himoya qilişning tezkor va vaqtinçalik çoralari.
• — Huquqni çeklaş: Mahrum qilmasdan bolani olib qöyiş (Oila kodeksi, 83-modda).
• — — Xavf tuğilganda: Ota-ona bilan qoldiriş bola uçun xavfli bölsa (Oila kodeksi, 83-modda).
• — Çeklaş oqibati: Şaxsan tarbiyalaş huquqi töxtatiladi (Oila kodeksi, 84-modda).
• — — Tarbiya huquqi yöq: Bolani şaxsan tarbiyalaş va imtiyozlar yöqoladi (Oila kodeksi, 84-modda).
• — Zudlik bilan oliş: Bevosita xavf ostida qolganda qutqariş (Oila kodeksi, 87-modda).
• — — 7 kunda sudga: Olingandan söng 7 kun içida sudga da’vo kiritiladi (Oila kodeksi, 87-modda).

Tuşuntiriş va sxema

Bolani xavfli muhitdan qutqariş va huquqni çeklaş jarayoni

DIAGRAMMADAGI BOĞLANIŞLAR

• Bolaga bevosita tahdid ’Xabar beriladi ’Vasiylik va homiylik organi
• Vasiylik va homiylik organi ’Hujjat söraladi ’Mahalla hujjati
• Mahalla hujjati ’Asos böladi ’Bolani zudlik bilan oliş
• Bolani zudlik bilan oliş ’Zudlik bilan xabar ’Prokuror
• Bolani zudlik bilan oliş ’Muddat boşlanadi ’7 kunlik muddat

- 7 kunlik muddat ’Da’vo kiritiladi ’Sud muhokamasi
- Sud muhokamasi ’Aybsiz xavf bölsa ’Huquqni çeklaş
- Sud muhokamasi ’Aybli qasddan bölsa ’Huquqdan mahrum qiliş

Manbalar

UŞBU MAVZU MANBALARI

O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720

“Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun, O‘RQ-139 (07.01.2008) — https://lex.uz/docs/1297318

Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya (BMT, 20.11.1989) — https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child

O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi (30.04.2023) — https://lex.uz/docs/6445145

TAVSIYA ETILGAN ADABIYOTLAR (DASTURDAN)

- Oila huquqi. Darslik. Mualliflar jamoasi. – Toshkent: TDYU, 2021. (Asosiy)
- Topildiyev B.R., Imomniyozov D., Musaev Q. Oila huquqi. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: TDYU, 2025. – 126 b. (Asosiy)
- Babajanova D. Oila huquqi. O‘quv qo‘llanma. – 2024. (Asosiy)
- Yuldashev J.I. Vorislik va oila huquqi. Darslik / yuridik fanlar doktori, professor, O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan yurist O. Okyulovning umumiy tahriri ostida. – T.: TDYUU nashriyoti, 2024. – 295 b. (Asosiy)
- Oila huquqida aliment munosabatlari. O‘quv qo‘llanma. U. Mahmudxodjayeva, M. Usmonova. Toshkent, 2025. 123 b. (Asosiy)
- Ota-ona va bolalar o‘rtasidagi fuqarolik va oilaviy-huquqiy munosabatlarni tartibga solishni takomillashtirish. U. Maxmudxodjayeva. Monografiya. Toshkent, 2025. 418 b.
- Practising Family Law, 5th edition by Ian Serisier. Published: 20 June 2022. ISBN: 9780409356816. (Qo‘shimcha)

Iqtibos keltirişdan oldin har bir manbani uning amaldagi rasmiy matni bilan soliştiring.

Öquv matni ta’lim maqsadida sun’iy intellekt yordamida tayyorlangan. Bu yuridik maslahat emas; iqtibos keltirişdan oldin birlamçi manbalar bilan tekşiring. Toşkent davlat yuridik universiteti · Oila va meros huquqi.

OXFORDER LLC tomonidan yaratilgan · Naşr 2026.11